

TILNING LEKSIK-SEMANTIK TIZIMI,
QIYOSIY TIPOLOGIK IZLANISHLAR
VA ADABIYOTSHUNOSLIK
MUAMMOLARI

**MATERIALLAR
TO'PLAMI
XIV**

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

**TILNING LEKSIK-SEMANTIK TIZIMI, QIYOSIY
TIPOLOGIK IZLANISHLAR VA
ADABIYOTSHUNOSLIK MUAMMOLARI**

MATERIALLAR TO‘PLAMI

XIV

**“Durdona” nashriyoti
Buxoro – 2023**

UO‘K 81'373

81.2-3

G 13

Gadoeva, M.I.

Tilning leksik-semantik tizimi, qiyosiy tipologik izlanishlar va adabiyotshunoslik muammolari [Matn] : materiallar to‘plami, VII / to‘plovchi va nashrga tayyorlovchi: M.I.Gadoeva; mas’ul muharrir: Z.I.Rasulov; Buxoro. "Durdon" nashriyoti, 2023 yil. 252 bet.

KBK 81.2-3

To‘plamda Respublikamiz olimlari, ilmiy tadqiqotchilarining filologik mavzular doirasidagi, jumladan, muayyan til doirasidagi lingvistik qarashlari; qiyosiy–tipologik izlanishlari; tillarni o‘qitish nazariyasi va millat, milliy madaniyatning amaliy globallashuvi davrida tildan foydalanish muammolari, shuningdek, tillarni o‘qitish usuliyoti; adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik istiqbollari borasidagi fikr-mulohazalari o‘z ifodasini topgan.

To‘plam filologik yo‘nalishdagi ilmiy izlanuvchilar, katta ilmiy xodim izlanuvchilar, tadqiqotchilar, magistrantlar va talabalarga mo‘ljallangan.

Tahrir hay’ati:

***Xamidov O.X., (BuxDU professori), Rasulov T.X. (BuxDU professori),
Haydarov A. (BuxDU professori), Gadoeva M.I. (BuxDU f.f.d. (DSc),***

***Mas’ul muharrir: Rasulov Z.I. (BuxDU f.f.d. (DSc),
Mas’ul kotib: Djumaeva N.Dj. (BuxDU f.f.f.d. (PhD))***

**To‘plovchi va nashrga tayyorlovchi:
filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent M.I.Gadoeva**

Taqrizchilar:

Davlatova M.X., Buxoro davlat tibbiyot instituti ingliz tili kafedrasida dotsenti, f.f.f.d. (PhD)

Qobilova N.S., BuxDU Ingliz tilshunosligi kafedrasida dotsenti, f.f.f.d. (PhD)

To‘plamdan o‘rin olgan maqolalardagi fakt va raqamlarning haqqoniyligi, mazmuni, saviyasi va savodxonligi uchun mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar.

BuxDU Ilmiy texnik kengashining 2023 yil 23 fevraldagi 3-sonli navbatdan tashqari yig‘ilish qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9943-9329-9-9

so‘zlovchining nutqiqa ma‘lum uslubiy bo‘yoq berishida muhim fonostilistik vosita xisoblan

Adabiyotlar ro‘yxati.

- 1.Haydarov A. “Intonatsiyaning uslubiy xususiyatlari” BuxDu Ilmiy axbarot.2006. N1 – B.69 -72
- 2.Haydarov A. “Konnotativ ma‘noning fonetik vositalarda ifodalanishi”. Filologiya fanlari nomzodi dissertatsiya avtoreferati. – T.: 2009 -21b - 144b.
- 3.Hojiyev A. “Lingvistik terminlarning izohli lug‘ati” – T.: 1985
- 4.Qobilova N. “Pasayuvchi intonatsiyaning uslubiy xususiyatlari” Buxoro, 2005. – B. 57-60

Umurova Xushvaxt Hakimovna

Buxoro davlat universiteti katta o‘qituvchisi

Qahhorova Guli

Buxoro davlat universiteti 11-1 ing 22 guruh talabasi

**YOZUVNING TILSHUNOSLIK VA RUHSHUNOSLIK
MASALALARI**

Annotatsiya: Yozuvni o‘rganish hayotimizda muhim ahamiyatga ega. Shunday ekan, mustaqil yurtimizda yaratilgan imkoniyatlardan unumli foydalangan holda o‘zimiz uchun yangi dunyolarni kashf etaylik, ya‘ni biror bir chet tilini o‘rganish bu yana bir dunyoni kashf etish bilan teng.

Kalit so‘zlar: tilshunoslik, ruhshunoslik, yozish ko‘nikmasi, g‘oya, fikr, imkoniyat, qiyinchilik.

Tilshunoslik tilni sistema maqomida, ruhshunoslik uni faoliyat va malaka sifatida tekshiradi. Tilshunoslik tadqiqotlariga binoan grafik tizimdagi belgilar turli informativ vazifalarni o‘taydi. Bu tizimning eng kichik birligi — grafemalar va orfografik belgi (apostrof, defis (chiziqcha), harf usti va osti belgisi kabi)lardan iborat bo‘lib, yozma nutqning shakliy tarafini farqlashga xizmat qiladi. Grafik tizimning katta birligi — morfema va leksema esa nutqiy hosilaning mazmun tomonini ifodalashda ishtirok etadi. Grafema qo‘lharakat mexanizmi tufayli yaratiladi va ko‘ruv kanali orqali idrok etiladi. Nutq oqimida grafema o‘rniga ko‘ra (bosh va kichik harflar), yonidagi harflar bilan munosabati tufayli (so‘z boshi va o‘rtasida kelishi), yozilish xususiyatiga qarab (dastxat, bosma va kompyuter yozuvi harflari) o‘zining allograflari (variantlari)ga ega bo‘ladilar. Grafemalarning sifati jihatidan quyidagi toifalari mavjud: (1) sigmentga oid grafema (harf, harf birikmasi), (2) morfemali grafema (o‘zak, qo‘- shimcha, old

qo‘shimcha, fleksiya), (3) chegaradagi grafema (so‘zning birikishi oralig‘ida) va (4) supersegment grafema (tinish belgilari) kabilar.

Yozish texnikasi nazariyada uch tarkibli bo‘lgani bilan, amaliyotda ular yaxlitlik kasb etadi. Muallim ularning har biridagi mavjud qiyinchiliklarni tilshunoslik ma’lumolari yordamida bilib oladi. Qiyinchilik tafovut hosilasidir. (Xato esa qiyinchilik oqibatidir.) Tovush-harf munosabati. Ingliz, ispan, nemis, fransuz tillari tovush-harf bog‘lanishi o‘quvchilar ona tilidagidan farq qilishi hollariga duch kelamiz:

-Tovush bilan harf miqdorining mos kelmasligi (chet tilda bir tovushga ikkita (digraf) va uch (ba’zan undan ham ko‘p) harf to‘g‘ri keladi, ona tilida, „ch, sh, ng“dan tashqari, bu hodisa yo‘q);

-Harfning turlicha o‘qilishi. Chet tildagi undosh (mas. „s“) o‘rniga qarab, har xil tovushni ifodalaydi;

-Harflarning bir nechasi bitta tovushni ifodalashi (mas. [k] tovushining s, k, q harflari orqali belgilanishi);

-Ba’zi harflar chet tilda o‘qilmaydi (shartli soqov harf deyiladi). Tovush-harf munosabati yuzasidan vujudga keladigan qiyinchiliklar oldini olish uchun o‘ziga xos mashqlar bajarish tavsiya etiladi. Husnixatni o‘rganishda o‘quvchilar ona tilidagi tajribalaridan samarali foydalanishlari mumkin. O‘quvchi yozish chog‘ida to‘g‘ri o‘tirishni, qo‘l, barmoq va tirsak holatini, daftarni qanday ushlab kabilarni biladi. Qator harflarning yozilishi (mas. e, o, s kabilar) o‘quvchilarga hech qiyinchilik tug‘dirmaydi. O‘quvchilar ona tilidagi yozish ko‘nikmasi chet til o‘rganishda xalaqit berishi (interferensiya) ham mumkin. Masalan, bosma harf o‘xshash, uning yozma shakli keskin farq qiladi yoki qisman o‘xshash harflar, butunlay tafovut qiladigan harflar va h.k. Imloni o‘rgatish uchun muallim uning tilshunoslikdagi ma’lum mezonlarini bilishi zarur.

-Fonetik mezon: so‘z yozilishi ifodalayotgan tovushga mos keladi (ingl. pen; isp. dama; nem. kurz; fr. trou);

-Morfologik mezon: fonetik holatiga qaramay so‘zning ma’no ifodalovchi qismi (old qo‘shimcha, o‘zak, suffiks) yozilishida o‘zgarishsiz qoladi (mas. nem. Hand so‘zida oxirgi harf (t) o‘qilsa-da, yozilishi o‘zgarmaydi);

-An’anaviy (tarixiy) mezon: fonetik va morfologik imlo qoidasiga bo‘ysunmaydi, tarixan qabul qilingan tarzda yozilaveradi (ingl. door, nem. vier; fr. aube);

-Iyeroglif (ideografiya) mezoni: aytilishda bir xil (omofon) so‘zlar yozilishda o‘zgacha qiyofaga ega bo‘ladi (ingl. here—hear, nem. Saite—Seite; fr. Lant—temps). Imlo mezonlariga binoan yozish texnikasi qiyinchiliklari me’yori aniqlanadi. Fonetik imlo oson hisoblanadi (ko‘proq ispan tilida), qiyinrog‘i an’anaviy imloda yozish (ingliz va fransuz

tillarida). Morfema qismlariga e‘tibor beriladigan morfologik mezonga nemis tiliga to‘g‘ri keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. A. Karimov. Barkamol avlod orzusi. “Sharq” nashriyot-matbaa konserni Toshkent-1999.
2. Масодикова, З. Х. Chet tillarini o‘qitishda ta‘lim va tarbiyaning birligi /
3. X. Масодикова, М. О. Омонбоева.
3. Отабоева, М. Р. Chet tilini o‘qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va uning samaradorligi
4. J. Jalolov. Chet tili o‘qitish metodikasi. Toshkent O‘qituvchi-1996
5. Saidaliyev S. Chet tili o‘qitish metodikasidan ocherklar. – Namangan: NamDU, 2004. – 238 b.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida/ O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017-yil, 6-son, 70-modda.
7. O‘. Hoshimov. I. Yoqubov. Ingliz tili o‘qitish metodikasi.- Toshkent-2003.
8. M. Xoldorova, N. Fayziyeva, F. Rixsittilayeva. “Chet tilini o‘qitishda yordamchi vositalardan foydalanish”. Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005

Muxammadiyeva Nigina Maxmudovna,
Buxoro davlat universiteti,
Ingliz tilshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi

**EMOTIVLIK FUNKSIONAL-SEMANTIK KATEGORIYA
SIFATIDA IFODALINISHI**

So‘nggi paytlarda emotivlik kategoriyasi va uni ifodalash vositalari muammosi ayniqsa tilshunoslikning yangi antropotsentrik paradigmasi , xususan zamonaviy ingliz tilida his-tuyg‘ularni ifodalash va belgilash usullarini o‘z ichiga olgan qismi bilan bog‘liq bo‘lib qoldi.

Ko‘pgina tadqiqotchilar emotivlik kategoriyasini semantik kategoriya sifatida belgilab, uning nominativ tomoniga e‘tibor berishsa, boshqalari ko‘p darajali til va nutq vositalarini ifodalashning funktsional jihatini muhimroq deb bilishadi. Emotivlik kategoriyasining o‘ziga xos xususiyatlarini va uning boshqa lingvistik kategoriya va birliklardan farqini aniqlash uchun mavjud nuqtai nazarlarni o‘rganish muhim ko‘rinadi.

Juraeva Makhliyo Rashidovna. Representation of a symbol in intercultural communication	65
Rakhmatova Mehriniso Musinovna. Buronova Guzaloy. The role of pragmatic competence in language learning at bukhara state university. 69	
Rakhmatova Mehriniso Musinovna, Bekmurodova Marjona. How english language learners improve their sociolinguistic competence	72
Raxmatova M.M., Yuldosheva Niginabonu. Problems faced by second language learners in uzbekistan when acquiring sociolinguistic competence	75
Xayrullayeva Gulasal. Intensivlik semantik-pragmatik kategoriya sifatida	79
Rajabova Maktuba. Structural and semantic analysis of english phraseological units with the meaning "Human character"	83
Sayitova K.H. Effect of time management on teaching and learning foreign languages	86
Караматова Зарина Фатиллоевна. Жаҳон адабиётида элегия жанри. 88	
A.A.Haydarov, D.U.Mansurova. Intonatsiyaning tasnifi va uslubiy xususiyalari	91
Umurova Xushvaxt Hakimovna, Qahhorova Guli. Yozuvning tilshunoslik va ruhshunoslik masalalari	94
Muxammadiyeva Nigina Maxmudovna. Emotivlik funksional-semantik kategoriya sifatida ifodalinishi	96
Navbahor Nazarova. Tilshunoslikda antroponimik birliklarning nazariy tadqiqi	99
Abdullayeva Gulnora Gaybulloyevna, Mirshayeva Nilufar Ilhom qizi. Kichik yoshlilarning chet tilini o'rganishida yosh xususiyatlarining ahamiyati	102
Зарина Ҳабибовна Усмонова. Таржимада таржимон улуши ва таржима хусусиятлари	105
Ubaydullayeva Muattar O'rinbekovna, Teshayeva Zebo Ilhomovna. Tilda lakunalarning ishlatilishi hamda o'ziga xos xususiyatlari	108
Sadikov Erkin Tursunovich. Inkorni ifodalovchi nutq aktlarining umumiy tavsifi	111
Saparova Mohigul Ramazonovna, Ruzimurodova Marjona. The importance of body language in communication	118
Зарнигор Джалилова Баходировна. Шахс ва жой номларининг гул номлари орқали ифодаланиши	120
Rasulova Nigina Alisherovna. Definitions given to the concept of "linguistic person" in modern linguistics	123
